

LATVIJAS VALSTS CELTNĪCEIBAS

DORBĀ

Runojūt par laikim, kod tyka dzeita pyrmō voga Latvijas valsts celtnīceibas dryvā, jōjam vārā divejas litas: pyrmkōrt, myusu zeme karā un revolucijas laikā tyka stypri nūpusteita. Pēc atbreivōšonas vysu vajadzēja atjaunōt un sōkt jaunu dzeivi: ceļt, rast administraciju, dybynōt pošvaldeibas, byuvēt tyltus un savest kōrteibā ceļus; cīmus sadalēt vīnsātōs, pōrceļt kōrmus.

Ūtrkōrt, moz beja šam dorbam sagatavōtu darbiniku. Bet tūmār vysi tūs laiku darbiniki ar nalūkamu grybu un apjēmeibu darēja breinumus: pōrvarūt vysas gryuteibas, sekmeigi cēle myusu jaunū valsti — Latviju. Pimāra dēļ minēšu tikai dažus pyrmūs dorba dareitōjus: baltinovīti Izidoru Bukšu, bolvōnīti Odumu Prīdeslaipu, bērzgalīti Jezupu Bekerī, gaigolovīti Donatu Krustānu, kōrsōvīti Tadeušu Poikānu, krōslovīti Vincu Vonogu, leivōnīšus Joniku Dabaru, Jōni Kaktiniku un Andreju Švirkstu; kolu-pišus: Sebastijanu Pabērzi un Boleslavu Rudānu; ludzōnīšus: Stanislavu Augustānu un maltōnīšus brōļus Vaičulus; rudzātīti Aloizu Bojaru, viļōnīti Ontonu Pōču, sakstagalīti Stanislavu Piziču un vōrkovīti Ontonu Dzeni.

Valsts celtnīceibas dorbā jī uzrōdēja lelus panōkumus: jī nūorganizēja un vadēja īstōdes, styprynōja demokratiskū ikōrtu, dorbā mōcējōs pošī un cytus skubynōja uz lobōkim panōkumim.

Tī beja idealisma laiki. Saeima uzdeve pošvaldeibu komisijai izstrōdōt lykuma projektu par lauku un piļsātu pošvaldeibom, bet pastōvūšōs aprinka vaļdes nūlēme likvidēt. Tūs vītā īceļe Aprinka vaļžu pagaidu likvidācijas komisijas.

Pastōvūšōs aprinka vaļdes beja ļūti demokratiski īstōdejumi, kas sastōvēja nu vālātas aprinka padūmes un revīzijas komisijas, bet aprinka vaļdi izraudzēja Aprinka padūme.

Aprinka vaļžu nakavejūšu likvidaciju īvadēja natik daudz lītderēibas lobā, bet vairōk politisku motīvu dēļ.

Latgolas Kristeigū Zemņiku partija beja panōkuse tū, ka par Daugovpiļs Aprinka vaļdes likvidācijas komisijas priksēdi īceļe A. Bojāru.

A. Bojārs dzimis Rudzātu pogosta Vydu sādžā, tautā saukts Vydu Aloizs, kai vērsniks jēmis daleibu Pyrmā pasaulja karā, pīsadalējis vēsturiskā Rēzeknes kongresā, strōdōjis kai školōtōjs, organizējis školās un sastōvējis Rēzeknes aprinka školū vaļdē.

A. Bojārs mēdze stōsteit, ka jō dzymtas seņči cālušs nu Polockas knazim — bojōrim. Jō seņči, kod Polocku un Novgorodu īkarōjuši moskovīši, atbāguši uz Latgolu, slāpušis mežūs un taidā ceļā izaglōbuši nu moskovīšu vojōšonas. Jys par sovu dzymtu stōstēja gari, plaši un aizrauteigi. Stōstējuma beigōs bīži aizmērsa, kū ir stōstejis sōkumā . . .

A. Bojārs, īsaradis Daugovpilī, ar lelu steigu sōka „reorganizēt“ un likvidēt aprinka vaļdi, kur nūteikšona leidž šam pīdarēja Latgolas Zemņiku partijas veirim, seviški Sebastijanam Pabēržam un Andrejam Švirkstam. Rodōs stypra opozīcija kai aprinka vaļdē, tai aprinka školōtōju saimē. Aprinkī tod strōdōja porī par 400 školōtōju, nu kurim apmāram puse nabeja vīteji.

Rudiņa konferencēs školōtōji A. Bojara runas pavadēja ar navysai pateikamim storpsaucīnim. Daudzi jū skaitēja par lelu sovaidnīku, kaidis jys ari beja bet runōja tikai latgaliski, jys ni par motu naatsakōpe nu latgaliskōs stōjas. Dīnasta pīnōkumus jys izpīļdeja pēc sovas lobōkōs sarprasšonas.

Jaunū pošvaldeibas lykumu Saeima pījeme 1928. godā. A. Švirksts, bejušais Aprinka školū vaļdes sekretars, tyka īcalts Daugovpiļs aprinka vaļdes priksšēja omotā. A. Švirksts dzimis 1897. g. Leivōnu pogostā, Latvišu strēļniku pulku karaveirs. Pēc Revolucijas 1917. g. aktivi dorbōjis Latvišu strēļniku izpyldkomitejas latgaļu sekcijā, izpyldut latgaļu sekcijas sekretara pīnōkumus.

Nūsadybynojūt Aprinka školū vaļdei, A. Švirksts ījēme sekretara vītu. Latvijas breivvalsts beigu celīnī jys tyka īcalts par Daugovpiļs piļsātas vacōkū un izpīļdēja Daugovpiļs Latvišu bidreibas priksšēja pīnōkumus.

1941. g. junijā jū deportēja, myra Sibirijā. A. Švirksts

beja aktīvs politikis, jam ir leļy nūpalni pošvaļdeibu dorba laukā.

Boleslavs Rudāns dzimis Kolupa pogosta muižas mežziņa giminē. Pēc Pymō pasauļa kara, atsagrīzis sātā, jys nūsadūd sabīdryskam dorbam. Dzimtinē tod teik organizētas školās, un jys uzajam pamatškolās pōrziņa pīnōkumus.

Vālōk pōrit Finansu ministrijas dīnastī Daugovpilī. Strōdoj kai vacōkais nūdūkļu inspektora paleigs. Ūtrō pasauļa kara laikā ir Kolupa pogosta sekretars.

B. Rudāns beja nūsvārts, apzineigs un religiozs cylvāks; dedzeigs latgaļs, kas namēdze lūceitīs varas priškā. Taidi cylvāki napatyka 15. maja režimam. Jys sovas demokratisķōs pōrlīceibas dēļ nu 15. maja diktaturas veirim pīdzeivōja lelas napatikšōnas un vojōšōnas.

Pymō pasauļa kara sōkumā Odums Prīdeslaipa Augustovas mežūs kreit vōcu gyustā. Vysu kara laiku teik nūdorbynōts vōcu lauksaimisteibā, kur vysu vāroj un mōcōs. Atsagrīzis sovā saimisteibā Bolvu pogostā vysu pōrkōrtoj pēc vōcu parauga. Jō saimisteiba topa par paraugu cytim. Jys dybynoj un voda lauksaimniceibas bīdreibas, kooperatīvu, aktīvi pīsadola politiskā dzeivē.

I. Bukšs, T. Poikāns, O. Pōčs, J. Bekers, Fr. Kozulkaža, H. Vyzuļs, St. Pizičs, O. Dzēns un Seb. Pabērzs cytu vydā ir pymī dorba dareitōji Latgolas pošvaļdeibōs. Pavysam kaut kas cyts ir gaigolovīts Donots Krustāns. D. Krustans ir lauksaimnīks, politikis, lels runōtōjs, kusteigs bez apstōjas, kas beja spējeigs pīsadaleitīs vysūs latgaļu kongresūs, sapulcēs, sanōksmēs un uzastōt ar runom.

D. Krustans ir studējis kūpā ar prof. B. Brežgo. D. Krustāna aktivitāte, īrusynōjumi un pamudynōjumi veicynōja Latgolas augšupeju.

Krōslovas pogostā 1920./21. moceibas godā ir bejuši tikai divi vīteji sova pogosta školōtōji — latgaļi: Vinca Vonogs un Valainis.

V. Vonogs ir nūorganizējis Kombuļu draudzē Plyuču cīmā pymōs pakōpes pamatškolū un vīnu godu ir šōs školās pōrzinis. Pēc tam ir pōrcalts un īcalts par Krōslovas 6kl. pamatškolās pōrzini.

Par V. Vonoga pymajim sūlim školū dryvā pīmiņu šaidu gadējumu: apmaram 1925. g. man gadējōs laseit be-

jušōs Plyuču pamatškolās padūmes sēžu protokolu — grōmotu. V. Vonogs pymā školās padūmes sēdē, kas sastovēja nu bārnu vacōku pōrstōvim, ticeibas mōceibas pasnēdzejam pīsadolūt, ir īrusynōjis vaicōjumu par latinu volūdas īvesšōnu pamatškolū programā.

Jys nav minējis, kas Plyuču pogostā varātu pasnēgt latinu volūdu. Jōpīzeimej, ka Kombuļu draudzē tod beja vairōki, kas pōrvaļdēja latinu volūdu, tūs vydā, bez šaubom, arī ticeibas mōceibas pasnēdzējis prīsters Jōņs Putāns.

Šū īrusynōjumu Plyuču pamatškolās padūme ir nūsyutējuse Daugovpilīs aprinka školū vaļdei izlemšōnai. Školōtōju Vincu Vonogu var roksturōt tai: klusas dobas cylvāks, labi audzynōts un nūteikts cylvāks latgaliskōs stōjas ziņā.

Prīsters Jōņs Putāns leidz Pymō pasauļa karam strōdēja Žitomiras diecezē. Pūļu, krīvu un ukraiņu volūdas pōrvaļdēja tik pat labi kai latgaļu. Jys beja apdōvynōts ar lelu humoru, ideju cylvāks. Prīsters Jōņs Putāns myra 1943. g. Daugovpilī 76 godu vacumā.

Stanislavs Augustāns ir bejis vaļsts zemu inspektors, Ludzas aprinka školū vaļdes lucēklis, dorba inspektors Daugovpilī, 1941. g. deportāts uz Sibiriju.

Leivōnīts Joniks Dabars 23 godus vacais vērsleitynants, 1919. g. 11. junijā ar breivproteigū grupu pīsavīnoj Zimeļlatvijas partizaņu pulkam un jam daleibu kaujā pi Turkim Leivōnu pogostā, Tai sekoj vīnā kauja pēc ūtras, koleidz Latvija tyka atbreivōta.

1920. g. augustā lyudz atļōvi demobilizētīs. Prikšnīceiba tam pīkreit, jo Jonikam Dabaram uz rūkom ir Izgleiteibas vice — ministres Valerijas Seiles roksts: nūorganizēt Leivōnu 6kl. pamatškolū.

Leivōnu mīsts kara laikā ir stypri cītis, nav pīmārōtu telpu, nav inventara, nav mōceibas leidzekļu, J. Dabars ar jaunekleigu sporu kerās pi dorba, nasaverūt uz vysom gryuteibom školū nūorganizēj. Tō pošā goda septembra beigōs Lejeņa mōjā Daugovpilīs ilā Leivonu 6kl. pamatškolā uzsoc dorbu. Kai paleigi skolā strōdoj školōtōji: O. Treilons, Bravere, J. Meļders, un Rešetnikovs.

1921. g. sōkumā ir īsaradis un pīstateicis dorbā bejušais Meža školās (bejušō Leivōnu pogosta školā) školōtōjs A. Gerļachs. Ar Meža školās atremontēšōnu 1921. g. rudinī

škola teik pōrcalta nu Leivōnim uz Meža školā telpom, apm. 1,5 km attōlumā nu Leivōnim.

J. Dabaram, pēc Rudzātu pogosta pīvinōšonas Daugovpiļš aprinkam, Daugovpiļš aprinka školū vaļde 1922. g. rudinī uzdūd nūorganizēt un atvērt 6kl. pamatškolu Rudzātu muižā. J. Dabars Leivōnu školū nūdūd A. Gerlacham, bet pats pōrsaceļ uz Rudzātīm. Ar apstōklīm Rudzātūs jys ir bejis apmīrynōts. Školai paradzātōs telpas ir bejušas apmīrynojūšā stōvūklī. Ari pogosta pašvaļdeibas pretimnōkšona loba. Školā organizēšonas dorbs ir veicīs.

Lels paleigs školā organizācijas dorbā ir bejis draudzēs prāvests Rymovičs. Tai 1922. g. rudinī Rudzātu 6kl. pamatškola ir sōkuse dorbotīs. Pymā mōceibas godā ir atvārtas tikai pīcas klases. Školū vaļde ir atsyutējuse trejs škūlōtōjas: Garanču, Āboliņu, Dīriki. Šōs trejs škūlōtōjas ir bejušas čaklas dorbā, uzjēmeigas un školā dorbs ir veicīs labi.

1923. g. rudinī, atverūt 6. klasi, kai škūlōtōjs ir atsyuteits Fr. Smeļters, kas ir bejis nalobojams alkochole litōtōjs, dorbā reši kod īsaradis nadzēris. Nasaverūt uz tū, kai Fr. Smeļters beja ar lobu izgleiteibu un vacs pedagogs, jys ar sovu uzavesōnus darējis napatikšonas pats sev un školai. Vyss tys J. Dabaram napateik, bet syudzētīs, kai par slymu un pedagogiskam dorbam napīmārōtu, jys nav gribejis.

J. Dabaram ir rodusēs dūma paceļōt pa cytim Latgolas aprinkim, lai īpasazeitu tyvōk ar Latgolas dobas skaistumim, ar sovu cylvāku dvēseli un parašom. Jys 1924. g. rudinī dūdās uz Ludzas aprinki. Tur jys ir sajimts ar atplāstom rūkom. Strōdoj Viļakā Krauklevas — Vedeņišu školā un Nēzras pogosta Raipoles školā.

Jys blokus dorbam školā, īsasaista ari latgaļu tautas dzišmu vōkšonas dorbā.

Pastōveiga plēsšonōs ar telpu šaureibu, ar mōceibas leidzekļu tryukumu, par molku školā apkurynōšonai, par školā apteireišonu, chroniskō nakōrteiba olgu izmoksā, vosoras breivlaika zaudēšona vysaidūs kursūs, 7 godi školā dorbā beja vysu energiju un uzjēmeibu tai izsmāluši, kai ir rodusēs dūma par pōrišonu cytā dorbā. 1927. g. jūnija mēnesī taida izdeveiba ir ari rodusēs: školā dorbu ir atstōjis un pōrgōjis Vaļsts Zemes bankas dīnastī Rēzeknē.

J. Dabars Vaļsts Zemes bankā pījimts kai agenta vītas izpīldeitōjs. Vālōk avansējīs leidz vacōkō agenta — taksatora un vacōkō kredītdaļas inspektora omotam ar ļūti lelom tīseibom saimisteibu kredītēšonas litōs. Bez parostom saimisteibu kredītēšonas litōm, kuras beja kura kotra agenta kompetencēs, jam ir bejušas nūdūtas pīnōtovu un lauku ryupnīceibas (dzērnovas, kūkzōgeitovas u. c.) kredītēšonas litas.

Jōņs Kaktinīks, leivōnits, klusas dobas, izvedeigs un ar idzymtu inteligenci, pēc Valerijas Seiles vadeitūs škūlōtōju sagatavošonas kursu beigšonas, pōrs godus strōdoj Leivonu pogostā kai škūlōtōjs. Vālōk pījam Vaļsts Zemes bankas pōrstōva — agenta vītu Dagdā. Kaktinīks Dagdā nūstrōdoj dažus godus. Pōragrō nove (dylūņs) pōrtrauc labi ivadeitū dorbu Latgolas lauzu lobā.

★

Latvijas breivvaļsts pymūs godūs Latgolas zemnīka stōvūklis nikū daudz lobōks nabeja kai pymūs 60 godim, tys ir, breivlaisšonas laikā 1861. godā. Cīmu kōrteiba, vaci kōrmi, gondreiz bez lūgim dzeivōjamōs mōjas, zemeite špūrēs, dažā špūre vīnas ecēzas plotumā — slikti apstrōdōta.

Vaļdeiba ivadēja cīmu sadaleišonu vīnsātōs, bet pret tū sādžinīki, seviški seiksaimnīki, izrōdēja lelu pretesteibu. Seikzemnīki sādžā varēja turēt tik pat daudz lūpu uz kūpejom ganeibom, kai lelōkī saiminīki, jo tikai spēja sagōdēt bareibu zīmai, bet jo tū jī sagōdēt navarēja, tod rudiņi likūs lūpus pōrdeve.

Pavasārī jārus, teļus napōrdeve, otkon audzēja. Seikzemnīki izejūt vīnsātōs nagribēja nūkļyut vēļ slyktōkūs apstōklūs kai cīmā, tōpēc jī nūsastōja pret cīmu sadaleišonu vīnsātōs. Navarēja jūs ari pīspīst izīt vīnsātōs, jo nabeja taida lykuma. Sōkumā vīnsātōs izīt pikryta mozōkī un saimniciski styprōkī cīmi, bet lelī cīmi ar daudzim mozzemnikim par izīšonu pat dzērdēt nagribēja. Ari vaļdeiba cīmu daleišonu pīspīdu kōrtā nagribēja.

Naleidzēja ari Vaļsts zemes bankas darbinīku pamudynōjumi un paskaidrōjumi. Beja jōmeklej cyti celi, un vaļdeiba tūs atroda: Izdeve papyldynōjumus pi agrārō ly-

kuma par pīgrīzumu pīškēršonu nu vaļsts zemes fonda cīmu seikzemnīkim, jo tī byutu ar mīru izīt vīnsātōs. Cīmu sadaleišona tod jēme vālamū vērzīni.

Sōkumā seikzemnīki uz tū vērēs ar nautticeibu, bet kod pōrsalīcynōja, ka uz vīnsātōm izejūšī seikzemnīki teišam sajēme pīgrīzumus, vīnsātōs izišonas gryba rodōs tik lela, ka tryuka mērnīku, lai dorbu paveiktu. Mērnīki strōdōja pa 18 stuņdem dīnā. Tik dzeiva cīmu sadaleišona vīnsātōs prasēja daudz dorba ari nu Vaļsts Zemes bankas.

Bankas darbinīki strōdōja ari vokorūs. Bankas agenti un taksatori gondreiz voi napōrtraukti beja ceļā kredita pīprasējuma lītōs.

Tys prasēja miļzeigu dorbu ari nu pogosta vaļdem dažaidu rokstu un aplīceibu izgatavōšonā. Pogosta vaļžu nomi kotru dīnu beja pōrpiļdeiti. Vacūs, sapyvušūs kōrmu vitā pasacēle jaunas gaišas dzeivōjamōs ākas un klāvi. Ogrōkūs šaurūs sņūru vitā pasarōdēja plašōki sējumu lauki. Izabodōjušūs cīmu lūpu vitā beja redzami labi kūpti vīnsātu lūpu puļceni. Ogrōkais nabadzeigais zemnīks, kurs napatērēja vairōk par 10 kg gaļas godā, tagad audzēja un pōrdeve bekonu, pīnu nūdeve pīnōtovōs. Vyss tys nūtyka pasateicūt izišonai vīnsātōs, zemes pīgrīzumim un Vaļsts Zemes bankas resp. vaļsts kreditpolitikai.

Latgolas saimnīciskō dzeive un labklōjeiba beja pōrsavārtuse leidz napazeišonai. Ogrōkūs naizbraucamūs ceļus izbyuvēja par grantētīm. Ogrōkō nabadzeiba un tryukums pazuda — aizgōja vēsturē.

Dīvamžāl nailgi tam vysam beja lamts pastōvēt: atsagrīze tradicionālō ubadzeibas vara ar sovom vērgu muižom — kolhozim un miličim. Nu tymsas nabadzeibas izgōjušūs Latgolas zemnīkus otkon īdzyna atpakaļ nabadzeibā. Atsagrīze vacī nabadzeibas un nabreiveibas muižu laiki.

Kanadā 1973. godā.